

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА ЗА НАСЕЛЕНИЕТО

БЕЗПЛОДИЕТО И БЕЗДЕТСТВОТО В ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯ ФОКУС НА СОЦИАЛНАТА ДЕМОГРАФИЯ

Татяна Коцева, Елица Димитрова

АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА ЗА БЕЗДЕТСТВОТО И БЕЗПЛОДИЕТО

Бездетството в съзнателен аспект (като преднамерено нежелание за раждане и отглеждане на дете) и в несъзнателен аспект (като липса на физиологична възможност за зачеване и раждане на дете) е относително слабо застъпена тема в демографската литература. Актуалността на тази тема или — дори по-точно казано — теми, тепърва ще активира вниманието на изследователи от различни направления в близко бъдеще поради нарастващата разпространеност на двете форми/аспекта на бездетството в епохата на постиндустриалното и консуматорското общество. Социалните импликации на бездетството са част от общата картина на намаляващата раждаемост и застаряващото население на съвременна Европа — едно от най-сериозните предизвикателства, с които Европа трябва да се справи в началото на XXI век.

В научната литература бездетството се разглежда в два аспекта:

1. Като съзнателен отказ от раждане на дете (*съзнателно бездетство*), обусловен от различни фактори — биологични, икономически, културални, личностни и пр. Феноменът на съзнателното бездетство става обект на засилен изследователски интерес в последните десетилетия във връзка с промяната в редица социални норми, свързани с родителството (Kiernan 1989: 87—98; Hakim 2003). Нарастващият интерес към съзнателното бездетство е провокиран от наблюдаваните след периода на бейби бума изменения в репродуктивното поведение на индивидите. Отлагането на прехода към родителство към един по-късен етап в жизнения цикъл на индивида е процес, който е наблюдаван, макар и в различни времеви периоди, в почти всички европейски страни след края на Втората световна война. Отлагането на родителството представлява процес на повъзrastови изменения в раждаемостта, според които репродуктивният стандарт на ранното родителство (концентриране на първите раждания в интервала 20—25 години) постепенно бива заменен с нов модел на репродуктивно поведение, при който първите раждания се концентрират в интервала 25—30 години и дори по-късно (Sobotka 2004; Toulemon 1996: 1—28). Като резултат от тези изменения се оформя и феноменът на „късното родителство“ (Malacic 2008: 123—131). Паралелно с тенденциите на отлагане на първите раждания измененията в нормативно установения репродуктивен

модел (брой деца в семейството) и по-точно спадът в репродуктивната реализация на индивидите, е друг съществен елемент от изменящата се репродуктивна картина на европейските страни. Увеличенията в относителните дялове на жените, които завършват репродуктивното си възпроизводство без деца, също насочва изследователското внимание към появата и разпространението на бездетството като съзнателно избрана репродуктивна стратегия (Hoen, Neyer and Andersson 2006: 331—380; Ní Bhrolcháin and Toulemon 2005: 83—107; van Bavel 2006).

Настъпилите изменения в тенденциите на раждаемостта и репродуктивното поведение на индивидите в съвременна Европа са обект на дискусии в редица теоретични направления в демографията.

Сред анализаторите, които акцентират преди всичко върху икономическата детерминанта на описания процес на разпространение на бездетството, нарастването на икономическата активност на жените и на относителния им дял в сферата на образованието след Втората световна война води до значими изменения в моделите на раждаемостта. Освен с директните материални разходи, решението за раждане на дете бива обвързано и с т.нар. opportunity costs за жените. Средствата и времето за отглеждане на дете влизат в конкуренция с други дейности, упражнявани от жените (образование, участие на пазара на труда) и съответно водят до икономически и нематериални загуби под формата на намаляващи шансове за реализация в публичната сфера в периодите на майчинство. Така ранната раждаемост и разширеният репродуктивен модел, включващ повече от две деца, се оказват икономически нерентабилни и носещи редица загуби за жените, които желаят да акумулират социален капитал и да участват активно на пазара на труда (Becker 1981; Mason 1992: 523—543).

Изследователите, които се придържат към по-културално ориентирани интерпретации на съвременния спад в раждаемостта и разпространението на бездетството в Европа, разглеждат този феномен като част от един нов жизнен стил и разпространяващи се нови ценностни ориентации, свързани със семейството и родителството. Според тях оформянето на т.нар. „свободен от деца“ жизнен стил се превръща в социално приет личностен избор, който е обект на нарастваща толерантност в по-голямата част от европейските страни (Tanturri and Mencarini 2008: 51—77). Свободният избор по отношение формата на семейството (брак или безбрачен съюз), както и броят на децата в него, постепенно измества нормативно определения и общоразпространен до началото на 70-те години модел на *брачното семейство с деца*. В резултат от либерализирането на ценностите и нормите по отношение на семейството и раждаемостта се оформят и добиват разпространение нови жизнени стилове, една част от които са свързани с избора на съзнателното бездетство и късното родителство като социално легитимни репродуктивни стратегии. Тези нови форми на репродуктивно поведение стават дефинитивни елементи на т.нар. Втори демографски преход (van de Kaa 1987; van de Kaa 2001: 290—331; Lesthaeghe and Neels 2002: 324—360; Lesthaeghe and Surkyn 2004).

2. Освен в перспективата на съзнателния личностен избор, бездетството е разглеждано в съвременната литература и от гледна точка на неговата физиологична и медицинска определеност. *Безплодието* като намалена биологична способност на индивидите или двойката за възпроизводство привлича изследователското внимание през последните години в контекста на нарастващия обществен и научен интерес към напредъка в областта на технологиите за асистирано възпроизводство. По-точно появата в края на 70-те години на първото „бебе в епруветка“ оформя един нов обект на изследване, правейки видима